

Lux Gyula és korának nyelvpedagógiája

A hatékony (nyelv)tanításnak elengedhetetlen feltétele a tudományos megalapozottság. Jelenlegi idegennyelv-oktatásunkban a módszerek sokaságával állunk szemben, amelyek tudományosan, nyelvészetileg, pedagógiaileg, pszichológiai-lag pontosan meghatározottak. Emellett nem szabad elfeledkeznünk a múlt üzenetéről sem. Azok a nyelvpedagógusok, akik a jelen korunk oktatási rendszerében alkalmazott módszerek alapjait kidolgozták, napjaink nyelvtanárai számára már nagyrészt ismeretlenek. E méltatlanul kevésbé ismert elődök közé tartozik Lux Gyula, az 1920-as évek kiváló nyelvtanára, nyelvpedagógusa. Munkássága három téma köré csoportosítható:

- (1) idegennyelv-tanítási módszertani írások, tankönyvek (1923–1945),*
- (2) a nemzetiségi liceum alapítását és életét bemutató jegyzetek (1936–1945), valamint*
- (3) a nyelvjárástani kutatások (1913–1954).*

Kutatásom során megvizsgáltam, elemeztem és értékeltem Lux Gyula módszertani írásait, könyveit, publikációit.

Lux Gyula módszertanának nyelvészeti forrásai

A XIX. század '50–60-as éveitől kezdődően a filozófiai okoskodást felváltotta a lélektani vizsgálódásokon alapuló nyelvészet, amelynek megalkotói Steinthal és Lazarus voltak. Az emberi beszéd előfeltételének az értelmet és a beszédszerveket tartották. Korábban, már a XVIII. század második felében a herbarti lélektanon alapuló, humboldti, majd a Hermann Paul által képviselt intellektualisztikus nyelvészeti irányzat élt, majd később ezt váltotta fel a wundti lélektanra támaszkodó voluntarisztikus irány. Egyes nyelvfilozófiai kérdéseknél azonban a nyelvészek visszatértek a humboldti alapokhoz.

A nyelvoktatási reformokat a társadalmi változások hívták elő, de a nyelvtudomány fejlődése tette lehetővé. Az élő nyelvek tanítási módszerének alapjait Brassai Sámuel, Viëtor, Jespersen, Sweet és Passy alkották meg. Az eredményes nyelvoktatás alapjának a produktív nyelvi élményen alapuló beszéd tanítását tartották.

Hazánkban a XX. század első felében a nyelvészet újgrammatikus irányultságú volt. Párhuzamosan egymás mellett élt mind az empirikus-történeti irányzat, mind a pszicholingvista vonulat. A nyelvészeti kutatások fő irányát ebben a korszakban Németország határozta meg. Magyarországon a század elején az újgrammatista elméletet Simonyi Zsigmond honosította meg. 1914 és 1920 között

Gombocz Zoltán adott szintetizáló kutató munkájával lendületet a hazai nyelvészeti kutatásoknak, melyek alapjait a Wundt- és Stheinthál-féle pszichologizmus szolgáltatta.[1] Ezen nyelvészeti kutatások ösztönözték Lux Gyulát módszertanának megírására, amely elsősorban a lélektani kutatások vonalát követte, a német nyelvészeti módszertani irodalom alapján.

A nyelvpedagógia mint diszciplína Lux korában

A nyelvpedagógia már a XIX. század végén létezett, egy évszázadon át folyamatosan fejlődött, bővült, míg napjainkra inter- és multidiszciplináris tudományággá vált. Fordulópontot jelentett Bárdos Jenő 1996-ban megjelent írása, [2] amely a nyelvpedagógia fejlődését, kialakulási folyamatának tudatosulását, módszereit, modelljeit, struktúráját, szintjeit vázolta fel, és röviden be is mutatta az e témában megjelent angol nyelvű szakirodalmat.

A német forrásokat kutatva az 1920-as években Lux Gyula foglalkozott hazánkban a nyelvpedagógiával. Az ő korában maga a nyelvpedagógia kifejezés még nem jelent meg, ám tartalma, az idegennyelv-oktatás foglalkoztatta a kor szakíróit. Lux módszertani írásaiban.[3] bemutatta a tudományterület főbb csomópontjait: a nyelvi tartalom közvetítését, a készségek fejlesztését, valamint az oktatási tényezőket.

Lux Gyula írásaiban önálló részterületként vizsgálta a nyelvi tartalmat. Egy mástól elválasztva tárgyalta, de mégis komplex egészként szemlélte a kiejtés, a nyelvtan, a szókészlet és a nyelvhasználat tanítását. A készség fogalmát is használta már a szerző. A készségek elsajátításának egyedüli útjaként a gyakorlást jelölte meg. A nyelvtanulás egyik legfontosabb céljának a beszédképességet tekintette. A beszélni tudást (Sprechenkönnen) élesen elhatárolta a nyelvtudástól (Sprachwissen). A beszédgyakorlatokat szétválasztotta a nyelvtani feladatoktól. Az utóbbi céljának kizárólagosan a nyelvi sémák és formák begyakorlását tekintette, míg a beszédgyakorlatok a beszédképesség megszerzésére irányultak.

Lux önálló fejezetekben tárgyalta az írás és a helyesírás képességének fejlesztését. Részletesen foglalkozott az olvasási képességgel, valamint a komplex készségek közül nagy figyelmet szentelt a fordítási képesség fejlesztésének. A hallás utáni értés fejlesztése csak a gramofon megjelenése kapcsán, elméleti síkon került szóba; hazai gyakorlati tapasztalatok nem léteztek ekkor még e témában. A nyelvhasználat, a pragmatikai elemek tanítása egybeforrt a beszédképesség fejlesztésével.

Lux Gyulánál elsőként jelent meg a korunk szakirodalmában humán tényezőnek nevezett kategória, oktatási tényező néven. Nagyon fontos lépés volt ez a módszertan történetében, mivel a korábbi években kizárólagosan csak a tanítással foglalkoztak, nem tulajdonítottak fontosságot a folyamatban résztvevők szerepének, és nem szenteltek figyelmet az oktatás külső tényezőinek. Lux Gyula [4] a

tanításnak két fontos eleméről beszélt, melyek a didaktikai dokumentumok kiindulási alapjául szolgáltak:

- szubjektív tényező: oktatási feltételek,
- objektív tényezők: oktatási célok.

Lux az oktatási feltételek közé az oktatandó tanulók testi és szellemi képességeit, tehetségét sorolta. Az oktatási cél alatt az elérendő eredményt, a nyelvtanításnál a nyelvismeretet, a nyelvi készség fejlesztését értette, mint ahogy kora oktatáspolitikai törekvései ezt elvárták tőle.

Klebelsberg Kunó és korának oktatáspolitikája

Klebelsberg Kunó 1922-ben lett a Bethlen-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. A vezető tevékenységét állandó kettősség hatotta át. A „konzervatív modernizáció” a történeti múltra építve jelölte ki az irányt a jövő felé:

- Új iskolatípust teremtett, a reálgimnáziumot, de visszahelyezte régi jogaiba a humán gimnáziumot is.
- Bevezette a modern nyelvek oktatását, de megtartotta a klasszikus nyelvet, a latint is, valamint a görög műveltségismérvényt követte.
- A nemzethez tartozást, a magyarságot hirdette, de a hazai viszonyokat megpróbálta összhangba hozni Nyugat-Európa fejlődésével.

1. táblázat

Az 1920-as évek nyelvoktatásának politikai, kultúrpolitikai háttere (saját szerkesztés)

Politikai helyzet Bethlen-kormány	Kultúrpolitika Klebelsberg Kunó, Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter	Idegennyelv-oktatás Lux Gyula nyelvpedagógus
megcsonkult Magyarország nemzetközileg elszigetelődött ország gazdasági, kereskedelmi gondok neonacionalizmus keresztény-nemzeti ideológia internacionalizmus-ellenesség	kulturális hadviselés „kultúrfölény” politika gyakorlati tudással szembeni érdeklődés történelmi, politikai, etikai, esztétikai célok szerint rendezett tananyag ezeréves kihasználatlan szellemi, kulturális értékek felfedezése	„Kulturkunde” a saját és a célnyelvi ország népe lelki alkatának, érzésvilágának és gondolati struktúrájának megismerése

A kultuszminiszter rámutatott a szaktudás és a műveltség értékére, valamint felismerte azt, hogy a háborúban „vesztes fél” csak úgy győzhet, ha szellemi

erőit mozgósítja. Művelt embereket kell képezni, akik tudástökéjüket a jövőben az ország érdekeinek megfelelően tudják majd konvertálni.[5]

Az 1920-as években Klebelsberg Kunó reformtörekvéseinek folytán a nyelvtudás megszerzésében a középiskoláé volt a legnagyobb szerep. Ekkor az idegen nyelvek sorában a német nyelv volt a domináns, amelyet a szlovák és a román követett. A korábbi évek nyelvi vitáinak hatására Magyarországon is megjelent a nyelvtanításnak egy összetettebb, a határtudományok, a pszichológiai és pedagógiai kutatások eredményeit egyesítő szemléletmódja. Ez a változási folyamat azonban hosszú politikai, nyelvészeti viták eredményeképpen indult el, amelyek az idegennyelv-tanítás terén is módszertani változásokat sürgettek.[6]

Tantervelméleti változások az 1920-as években

Az oktatási rendszer minden korban az adott, a társadalmi elvárásoknak megfelelő műveltségeszményt közvetítette. Ezzel összhangban álló tudásanyag átadása történt az iskolában. Kármán Mór nevéhez fűződött a századforduló oktatási rendszerét meghatározó oktatáspolitikai dokumentum, amely 1879-ben jelent meg, és egészen 1924-ig, több évtizeden át szolgált az idegennyelv-oktatás irányadó tanterveként. A reformok hatására a grammatikai tanterveket, amelyekben a rendszerezés alapját a morfológiai, szintaktikai szerkezetek alkották, felváltották a tematikus tantervek, ahol a tananyagot a szövegekben megjelenő témák köré csoportosították.[7]

Az első világháborút követő nyelvoktatási reformtervekben mindez kiegészült két új, német nyelvterületről származó irányelvvel, amelyeknek magyarországi bevezetésében Lux Gyulának kiemelkedő szerepe volt:

- Kulturkunde (művelődésrajz),
- Arbeitskunde (munkaiskola).

A „Kulturkunde” fogalmán ak értelmezése az idegennyelv-oktatásban

A neonacionalista szemléletmód „Kulturkunde” néven jelent meg a nyelvoktatás reformja során. Megpróbálták az addigi rendszertelen célokat az idegennyelv-oktatás területén egységes elvek alapján rendezni, és a saját nép lelki alkatának, gondolati struktúrájának és érzésvilágának megismerése mellett célul tűzték ki az idegen népek szellemi életébe történő bepillantást is.

A „Kulturkunde” nemcsak elmélet, oktatási alapelv, hanem a húszas években úgy vélték, hogy a nyelvtanítást és az egész iskolai oktató-nevelő munkát átható módszertani eljárás is.

A „Kulturkunde” eszmerendszere (saját szerkesztés)

„KULTURKUNDE” (kulturkundlicher Unterricht)	eszme	A népek lelkületének, érzelmvilágának, gondolkodásmódjának megismerésén keresztül nemzettudat ébresztése az emberekben.
	oktatási cél	Kultúrtani oktatás, földrajzi, történelmi, társadalmi ismeretek, népszokások tanítása.
	nevelési feladat	Nemzeti érzület kialakítása a saját nemzet és a cél-nyelvi ország népe gondolkodásmódjának, érzelmi világának, lelki életének megismerése, a tanulók önálló gondolkodásának, ítélőképességének, humanisztikus értékítélet- alkotásának fejlesztése.

Lux Gyula úgy vélte, hogy az idegen népiség, szellemiség, műveltség saját-ságainak tanulmányozása, és a saját nemzetükkel történő összehasonlítás révén jobban megértik a növendékek saját népük lényegét, szellemi alkatát, sajátos műveltségét, és kialakul bennük az akarat országuk kultúrájának, műveltségének fejlesztésére, majd ez a szemlélet ösztönzi őket a nemzet kiművelésére, honi és egyetemes értékek létrehozására.

Lux azt is fontosnak tartotta, hogy a diákok rendelkezzenek értékélménnyel, amelynek segítségével az irodalmi alkotásokban meg tudják keresni a nemzeti jelleget, valamint felismerjék saját nemzetük alkotó pilléreit, és azt el tudják helyezni az egyetemes értékek között. Váljanak képessé saját nemzetükről objektív, kvalitatív ítéleteket alkotni, és tudják az idegen nemzetet is e szempontok alapján reálisan megítélni.

Mivel a „Kulturkundét” módszernek is tekintették, nemcsak a kognitív ismeretek elsajátítását, hanem az ítélő- és kérdezőképesség tanítását is elvárták az új nyelvtanítási irányvonalától. Ebből adódóan a növendékekkel egy teljesen új technikát kellett volna begyakoroltatni: azt az eljárást, amelynek segítségével a tanulók a későbbiekben már önállóan is fel tudják ismerni az értékeket, kifejlődik

bennük a belső művelődés igénye, aktív, cselekvő, ítéletalkotásra képes résztvevőkké válnak az idegen nyelvi órák során.

Az „Arbeitskunde”-szemlélet alkalmazása az idegen nyelvi órákon

Az iskola nevelőintézménnyé változott, ahol az ismeretszerzés mellett megjelent az egyéni adottságokon alapuló készségfejlesztés. A „Kulturkunde” módszer mellett a modern iskolában az „Arbeitskunde”, a munkaiskola szemlélete jutott érvényre.

Az iskola céljának a nevelő oktatást tekintették, melynek eszköze a munkálató tanítás volt. Ez a tanulók öntevékenységen, aktivitásán alapult. Elvetették a drillszerű, csupán befogadáson alapuló módszert, szorgalmazták a fejlesztő, a testi, lelki erőket és képességeket tökéletesítő tevékenységeket. Nem a mennyiséget tartották fontosnak, hanem azt az eljárást, amelynek segítségével eljutottak a diákok a tudáshoz. Figyelemre méltó volt az a célkitűzés, hogy a tanuló tudjon önállóan ítélni és cselekedni.

Lux Gyula úgy gondolta, hogy ez az oktatási mód a személyiségfejlesztés kiváló eszköze. A „munkaiskolában” megváltozott a tanórák didaktikai felépítése, és megváltoztak a pedagógusszereppel szemben támasztott követelmények is. Többé már nem előadónak, a tanítási óra egyedüli irányítójának, a frontális osztálymunka kizárólagos vezetőjének kellett lennie, hanem a háttérből kellett ötletforrásokat szolgáltatnia, keveset beszélve, hogy a növendékeket alkotó gondolkodásra, munkára serkentse. A diákokat passzív-receptív szerep helyett kérésre ösztönözték, amivel a cél a tudásvágy felkeltése volt a gyermeki lélekben.[8]

Lux Gyula nyelvpedagógiai elvei

Az idegennyelv-oktatásban is – a kor modern pedagógiai irányzatát követve – a tanulás folyamata felől közelítették meg a közvetítendő ismereteket, nyelvi készségeket.

Lux Gyula hangsúlyozta a tanulók veleszületett tehetségeit és képességeit. Hangsúlyozta a differenciálás szükségességét, amelynek igénye az 1910-es éveket követően merült fel hazánkban. Ezt az elvet követve a nyelvtanításban homogenizált csoportok létrehozását tekintették optimálisnak, nyelvtudási szintek szerint. Ezt azonban a magas osztálylétszámok miatt (50–60 fő) soha nem tudták megvalósítani.

A munkaiskola elvének megjelenésével megváltozott az idegen nyelv helye és szerepe a tantárgyi rendszerben. Korábban teljesen elszigetelt helyzetével szemben – melynek oka, hogy az idegennyelv-oktatás célja kizárólag a nyelvtani rendszer és fordítási technika irodalmi műveken keresztül történő tanítása volt – beépült az új tananyagstruktúrába, a többi tárgy ismereteihez (történelem, földrajz, iroda-

lom, zene, művészetek) szorosan kapcsolódva juttatta el a tanulókat a célnyelv és a célnyelvi kultúra megismeréséhez.

Azokat az ismereteket tartották fontosnak és maradandónak, amelyeket a diákok maguk kerestek és szereztek meg. A nevelőmunka végső célja az önálló tanulói viták idegen nyelven történő lefolytatása volt. Ez azonban megmaradt csupán elvi szinten, megvalósítani ekkor még nem sikerült.

Magyarországon a grammatizáló módszert a mérsékelt reformmódszer váltotta fel, amelyet a német minta alapján, magyar sajátosságokra átalakítva, Lux Gyula hozott létre. A „Kulturkunde” módszert és az „Arbeitskunde” elvet kiegészítette még a Gouin-módszer eljárásaival. Így jött létre a „Vermittelnde Methode”, a közvetítő módszer hazánkban.

Gouin módszere önálló idegen nyelvtanítási eljárásként nem jelent meg nálunk, [9] azonban Lux Gyula kezdők számára írt németnyelvkönyv-sorozataiban minden évfolyam alapozó szakasza erre az eljárásra épült.

A Gouin-sorok a gyermeki nyelvsajátítás elvét követték: úgy épültek fel, ahogy a gyermek édesanyjától „kapja” meg az anyanyelvét. Minden egyes cselekvést szóban is hangoztatva, mutatva, többször ismételve tanítják az édesanyák gyermekeiket.

Lux Gyula elméletben jól megalkotott, korszerű módszerét saját korában a gyakorlatban nem tudta megvalósítani. Aggodalmai az évek során igazolódtak, mert az alacsony óraszám és a népes osztályok miatt a „Kulturkunde” módszer és az „Arbeitskunde”-szemlélet is csak csekély részben vált megvalósíthatóvá. Az 50-60 fős osztálylétszámok mellett az egyéni képességek figyelembevétele, a kiscsoportos munkaforma csak álom maradt. A gyakorlatban továbbra is az irodalmi művek ismertetésén, elemzésén keresztül jutottak érvényre a modern nyelvoktatási eszmék. A húszas években elindult azonban egy új szemléletmódra rávilágító idegennyelv-oktatási folyamat, amelynek egyes törekvései ma is helytállóak. Ezeknek az irányoknak a teljes kibontakoztatása és beteljesítése a XXI. századi nyelvoktatás-módszertan feladata.

Jegyzetek

- [1] MÁTÉ Jakab, A XIX. századi nyelvtudomány rövid története (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997)
- [2] BÁRDOS Jenő, A nyelvtanítás története és a módszerfogalom tartalma (Veszprém: Veszprémi Kiadó, 1997)
- [3] LUX Gyula, *Modern nyelvoktatás* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932) Dr. Lux Gyula, *Modern nyelvek tanulása és tanítása* (Miskolc: Klein, Ludwig és Szelényi Rt. Könyvnyomdája, 1925) Dr. Lux Gyula, (1923) „A német nyelvtanítás módszere,” *Polgárisoklái Módszertanok. I. kötet.* (1923)
- [4] LUX Gyula, *Modern nyelvek tanulása és tanítása* (Miskolc: Klein, Ludwig és Szelényi Rt. Könyvnyomdája, 1925), 33–38.
- [5] TÖKÉCZKI László, „Konzervatív reform a legkorszerűbb eszközökkel”, *Valóság* (1990):2. szám.

- [6] STURCZ Zoltán, *Nyelvoktatási viták, irányok, tervezetek Magyarországon, 1910–1920.* (Budapest:1991)
- [7] KURTÁN Zsuzsa, *Idegen nyelvi tantervek* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001)
- [8] BENCÉNÉ Fekete Andrea, *Lux Gyula és korának nyelvpedagógiája. Doktori értekezés* (Pécs: 2005), 46–60.
- [9] ANTAL Lajos, „Historia est magistra vitae Gouin-módszere mai szemmel,” *Modern Nyelvoktatás* (2001) 2–3.

BENCÉNÉ FEKETE, ANDREA

GYULA LUX AND LANGUAGE PEDAGOGY AT HIS ERA

Until nowadays there was no analysing work made about the methodology, pedagogy and linguistics of Gyula Lux and language teaching in the 1920s. I analysed the books, publications written by Gyula Lux in the field of methodology. To reveal the work of Gyula Lux genuinely, it is crucial to assay the history of education, the cultural policy, education policy of the era in focus, and introduce the theory of curriculum, that meant the basis of my researches.

I present the procedure of German language appearing in the Hungarian culture, and the changes in the language-policy, that was a crucial changing point in the Hungarian educational policy, thanks to Kunó Klebelsberg. As most of the work of Gyula Lux consists of language-pedagogy, I put emphasis on this area in my work.